

Wstęp

Przegląd badań and duchowością oraz publikacji poświęconych duchowości skłania do przekonania, że jest ona zjawiskiem wielopostaciowym i wielowymiarowym. Wielopostaciowość duchowości przejawia się w istnieniu różnych jej form, natomiast jej wielowymiarowość najwyraźniej uwidacznia się w istnieniu wielu różnych koncepcji duchowości w takich dyscyplinach nauk humanistycznych i społecznych, jak: religioznawstwo, socjologia, psychologia, filozofia, nauki o kulturze, teologia. Postulat podejścia wielodyscyplinarnego i interdyscyplinarnego w badaniach nad duchowością wydaje się wobec tego uzasadniony.

Zróznicowanie form duchowości dostrzec można już na etapie definiowania pojęć, zaś badania nad duchowością nie ustępują w tym względzie badaniom nad religijnością. Sytuacja ta nie może jednak dziwić, jeśli zwrócimy uwagę na fakt, że pojęcia religijności i duchowości są ze sobą powiązane zarówno w myśleniu potocznym, jak i w badaniach naukowych. Choć tradycyjnie pojęcia te bywały ze sobą związane, a nawet – jak pokazuje historia psychologicznych badań nad religijnością i duchowością – stosowane wymiennie¹, obecnie dominuje przekonanie, że duchowość nie realizuje się wyłącznie w ramach religii oraz że nie musi jej towarzyszyć religijność. Dlatego też badanie duchowości powinno obejmować tak religijne, jak i pozareligijne jej formy. Zwrócenie szczególnej uwagi na formy duchowości wykraczające poza religię jest konieczne również ze względu na współczesne przemiany religijności, w wyniku których obok tradycyjnych form religijności i duchowości istotnego znaczenia nabiera zjawisko „nowej duchowości”. Pod to niejednoznaczne pojęcie podpadają bardzo różne przejawy życia duchowego, łączą je jednak wspólne cechy. Jedną z nich jest to, że rozwijają się poza oficjalną religią, często stanowiąc dla niej alternatywę lub też są częścią „religii prywatnej”. Inną cechą jest to, że rozwijają się dobrze w społeczeństwach, które cechuje wysoki stopień sekularyzacji oraz postępujące odchodzenie od zinstytucjonalizowanych

¹ B.J. Zinnbauer, K.I. Pargament, *Religiousness and Spirituality*, w: R.F. Paloutzian, C.L. Park, *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality*, The Guilford Press, Nowy Jork 2005, s. 22.

religii. Interesująca wydaje się hipoteza, że nowe formy duchowości pojawiają się jako odpowiedź na pewną żywotną potrzebę człowieka, potrzebę, której w pełni nie potrafią zaspokoić ani kościelne formy organizacji religii, ani też rozwijane w ich ramach tradycyjne formy duchowości. O ile pytanie o to, czy i w jakim stopniu nowa duchowość kompensuje utratę lub osłabienia przynależności do tradycyjnych form organizacji religii jest problemem empirycznym, o tyle pytanie o źródło potrzeb, z których wyrasta duchowość, ma już charakter filozoficzny.

Teksty opublikowane w kolejnym, drugim numerze „Humaniora” zawierają rozważania zarówno teoretyczne, dotyczące natury, determinant i funkcji duchowości, jak i prezentacje różnych form duchowości, zwłaszcza zaś tradycyjnych form duchowości należących do świata chrześcijańskiego oraz świata islamu. Problem istoty duchowości oraz jej różnych form w obrębie zachodniego chrześcijaństwa został omówiony w tekście Józefa Baniaka. Obok duchowości religijnej zachodniego chrześcijaństwa autor wyróżnił „nową duchowość” oraz „duchowość niereligijną”. Szczególne miejsce przypadło roli duchowości w rozwoju religijnym człowieka oraz często analizowana przez badaczy duchowości problemowi relacji między duchowością i religijnością. W rozważaniach tych autor dochodzi do wniosku, że duchowość jest zjawiskiem szerszym niż religijność. Oznacza to, że o ile możliwe jest istnienie duchowości poza religią i niezależnie od religii, o tyle religijność pozbawiona duchowości łatwo ztraca swoją istotę, przeradzając się w religijność pozorną.

W tekście autorstwa Arlety Chojniak zaprezentowane zostały dwa typy wyjaśniania duchowości na gruncie psychologii duchowości, a mianowicie wyjaśnianie funkcjonalne i subiektywno-racjonalne. W swoich badaniach nad różnymi sposobami badania duchowości autorka odwołuje się do społeczno-regulacyjnej koncepcji kultury Jerzego Kmity, w której wyróżniono dwa typy uwarunkowań ludzkich działań: podmiotowe i przedmiotowe lub – nawiązując do przywołanej terminologii – subiektywno-racjonalne i funkcjonalne. Oba typy wyjaśniania zostały omówione na przykładzie odpowiednio koncepcji logoteorii Viktora Emila Frankla oraz inteligencji duchowej Danah Zohar i Iana Marshalla.

Trzeci z kolei tekst, autorstwa Damiana Kokocia, poświęcony jest zagadnieniu duchowości muzułmańskiej. Nie jest to jednak ujęcie duchowości podążające wyłącznie tropem prowadzonych w świecie zachodnich badań nad islamem, lecz ujęcie uwzględniające muzułmański punkt widzenia. Nawiązując do twórczości Seyyeda Hosseina Nasra oraz Bassama Tibiego, autor wskazuje na potrzebę uzupełnienia niejednokrotnie swoiście „przefiltrowanego” zachodniego ujęcia islamu o perspektywę wyznawców islamu. Zajmując się szeroko rozumianą, a jednocześnie złożoną duchowością muzułmańską, autor skupia się na trzech zagadnieniach: roli Koranu, sposobu, w jaki wyznawcy islamu postrzegają swoją religię, oraz sposobu ujmowania przez wyznawców postaci proroka Muhammada.

Tekst Sławomira Springera poświęcony jest nie tyle konkretnym formom duchowości, ile duchowemu kryzysowi chrześcijaństwa, który został tu ujęty z punktu widzenia protestanckiego teologa Jürgena Moltmanna. Autor koncentruje się na dwóch odmianach krytyki Kościoła: zewnętrznej, dotyczącej powiązania Kościoła z systemami społecznymi opartymi na ucisku i niesprawiedliwości, oraz wewnętrznej, dotyczącej obecności Kościoła w społeczeństwie. Artykuł nie ogranicza się do kwestii diagnozy kryzysu, ale podejmuje również wskazywane przez Moltmanna sposoby jego przezwyciężenia.

W ostatnim tekście została przedstawiona jedna z ważnych form duchowości chrześcijańskiej, jaką stanowi duchowość ignacjańska. Reprezentuje ona jedną z tradycyjnych form duchowości. Remigiusz Szauer stawia interesujący problem możliwości praktykowania takiej duchowości przez człowieka żyjącego w społeczeństwie ponowoczesnym. Autor wskazuje na te cechy duchowości ignacjańskiej, które ułatwiają jej adaptację w życiu duchowym człowieka społeczeństw ponowoczesnych. Należy do nich przede wszystkim zaakcentowanie indywidualnego i narracyjnego charakteru doświadczenia religijnego.

Sławomir Sztajer